

Boekbesprekingen

Mulligen, Remco van (2014), *Radicale Protestanten: Opkomst en ontwikkeling van de EO, de EH en de ChristenUnie en hun voorlopers (1945-2007)*, Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, pp. 470, ISBN 9789058818164, €29,50.

In 1988 daagde voormalig directeur Bert Dorenbos van de Evangelische Omroep film-distributeur United International Pictures voor de rechter in een poging het vertonen van de film *The Last Temptation of Christ* van Martin Scorsese te doen verbieden. Met zijn stichting Rainbow verzette hij zich tegen de film omdat deze 'de waarheid' geweld zou aandoen. Dat verweer haalde weinig uit, de rechtbank oordeelde dat de waarheid in dit verband niet objectief viel vast te stellen, de film kon gewoon vertoond worden. In een reactie liet Dorenbos het vonnis links liggen, maar veegde hij met name de vloer aan met zijn oude werkgever die, naar zijn oordeel, te weinig steun gaf aan zijn strijd. De EO werd, langzaam maar zeker, steeds minder 'aanstootgevend' in Hilversum, aldus Dorenbos. Het was een omroep geworden van hen die 'ach en wee zuchtend achter de gluurgordijntjes van de eigen besloten vrome gemeenschappen' zaten. Daarmee waren zij geen haar beter dan de 'actieve, christelijke liberale horizontalisten, die met hun goedkeuring van deze film, opnieuw de goddelijkheid van Jezus inruilen voor een Jezus-figuur die is in te passen in de religiositeit van de eigen beleving'.

Het oordeel van Dorenbos wordt met onverholen plezier geciteerd door historicus Remco van Mulligen in zijn proefschrift *Radicale Protestanten*, waarop hij op 2 december 2014 aan de Vrije Universiteit Amsterdam promoveerde. Het is een historische studie waarin de opkomst en ontwikkeling van de EO, de Evangelische Hogeschool (EH) en de Reformatorische Politieke Federatie (RPF, later opgegaan in de ChristenUnie) in de bredere context van de ontwikkelingen van het (orthodox) protestantisme in Nederland geplaatst wordt. Met veel gevoel voor context en tijdgebondenheid neemt Van Mulligen de lezer mee langs een wirwar van citaten, organisaties, hoofd- en bijfiguren uit het protestantse leven van na de Tweede Wereldoorlog. Dat levert prachtige hoofdstukken op, waarin de geschiedenis van de voornoemde organisaties op indrukwekkende wijze tot leven wordt gewekt. Van Mulligen hanteert een journalistieke stijl en weet daarmee de aandacht van de lezer vast te houden terwijl hij hem door de doolhof van gegevens en citaten leidt. Dat alleen al is een knappe prestatie en maakt het boek tot een aanrader voor eenieder die iets wil begrijpen van de recente geschiedenis van een interessante groep binnen het Nederlands protestantisme.

Van Mulligen wil echter meer dan dat. Onder zijn bespreking van de geschiedenis van de verschillende organisaties wil hij een laag toevoegen die bestaat uit twee componenten. In de eerste plaats pleit hij voor een loskomen van geijkte typologieën en karakteristieken in het onderzoek naar godsdienst in Nederland zoals 'orthodox' en 'liberaal', maar ook

‘zuil’ en ‘ontzuiling’. Na een weging van verschillende opties kiest hij als overkoepelende aanduiding voor de te onderzoeken groep voor ‘radicale protestanten’, niet voor niets ook de titel van zijn boek. Zowel dit begrip als ook de uitwerking ervan dekt de lading goed. Echter, hoe verder Van Mulligen van zijn eigenlijke onderwerp af raakt, hoe lastiger de wens om geen standaard begrippen met de daaraan klevende vooroordelen te gebruiken. Zo legt hij in de inleiding van zijn boek uit waarom hij niet zal spreken van ‘verzuiling’ of ‘zuil’, in aansluiting bij het bredere debat onder historici over deze begrippen, maar laat hij door het boek heen na helder te maken wat zijn casus nu leert over de bredere geschiedenis van de ‘ontzuiling’ van de jaren zestig. Complicerende factor is bovendien dat dit begrip vervolgens wel meermalen terugkomt.

Bij ontstentenis van grote theorievorming, zo merkte de historicus Peter van Rooden eens op, is de geschiedwetenschap vooral een wetenschap van begrippen. Het zijn begrippen en het consequent gebruik ervan als analytische categorieën die een geschiedenis structuur en bredere relevantie geven. Juist om die reden is het wat omslachtig ontwijken van traditionele typeringen van verschijnselen soms lastig. Het maakt het boek net iets te veel een casus op zichzelf in plaats van een correctie op het bredere beeld van godsdienst in naoorlogs Nederland, juist omdat het weigert de taal te spreken waarin dit bredere verhaal doorgaans wordt verteld. En dit bieden van een correctie lijkt – en daarmee kom ik bij het tweede component van de diepere laag in Van Mulligens proefschrift – nu juist wel de bedoeling.

In zijn inleiding worstelt de auteur een aantal opeenvolgende pagina’s met het begrip ‘secularisatie’. Waar hij enerzijds lijkt vast te stellen dat de zogenoemde secularisatietheze door historici terecht naar de academische mestvaalt is verwezen, concludeert hij tegelijkertijd dat er wel degelijk sprake was van secularisatie; er gingen immers structureel minder mensen naar de kerk. Om het geheel nog wat complexer te maken stelt Van Mulligen zich daarnaast op het standpunt dat de dichotomie tussen religieuze en niet-religieuze organisaties weinig verhelderend is. Dit vertrekpunt deelt hij met de sociologen Staf Helleman en Henk Tieleman die de zogenoemde inclusietheze voorstonden: organisaties – of zij nu van religieuze signatuur zijn of niet – zijn per definitie onderdeel van de samenleving waarin zij zich bewegen. Dit betekent in dit geval dat de EO, de EH noch de RPF zich konden onttrekken aan de wereld waarin zij zich bewogen: zij werden beïnvloed door hun omgeving en waren daarmee dus zowel *in* als *van* de wereld. De vraag wat al deze begripsmatige exegese nu precies toevoegt aan het bredere verhaal van het radicale protestantisme in Nederland wordt vervolgens niet helemaal helder. Een consequente weging van het concept secularisatie – zowel als begrip en als theorie – blijft in de conclusie uit. De vraag wat dit alles betekent voor de bredere vraag van de positie van religie in naoorlogs Nederland verdwijnt daarmee wat al te veel achter de horizon.

En dat is bijzonder jammer. Juist omdat het verhaal dat in *Radicale Protestant* verteld wordt zo sterk is, had de analyse scherper mogen zijn. Waarom bijvoorbeeld niet ingezet

op het feit dat binnen deze organisaties juist bij uitstek begrippen als ‘orthodox’, ‘zuil’ en ‘seculier’ betwist en bediscussieerd werden? En waar de vraag in hoeverre je nu eigenlijk onderdeel moest zijn van de wereld, waar je moeite mee had om haar ten goede te kunnen veranderen of ten minste een spiegel te kunnen voorhouden, regelmatig gesteld werd. Daarmee hadden volgens mij de EO, de EH en de RPF meer dan in dit boek het geval is, kunnen dienen als laboratoria waar de bredere ontwikkelingen in protestants Nederland gewogen en besproken werden, waar de rol van een religieuze organisatie in een als seculier gekenschetste omgeving steeds opnieuw bediscussieerd werd. Het door Van Mulligen op even ambachtelijke als meeslepende wijze vertelde verhaal had hiermee aan bredere relevantie kunnen winnen.

Maarten van den Bos
(Universiteit Utrecht)

Boer, Jildert de (2015), *In het huis Mijns Vaders... Een fascinerende ontmoeting met vijf onbekende geloofsgemeenschappen*, Elburg: Uitgeverij Ipenburg, pp. 548, ISBN 9789070105228, € 39,90.

Wat onbekend is, is in de eerste plaats een kwestie van expertise en wat fascinerend is vooral een kwestie van smaak. Toch denk ik dat de vijf religieuze bewegingen die door Jildert de Boer – actief in een evangelische gemeente en als auteur en spreker geen vreemdeling in evangelikale en aanverwante kringen – worden beschreven bij het ruimere publiek volslagen onbekend zijn. Ze zijn zeker ook fascinerend, dat kan ik wel met De Boer eens zijn. Mijn instemmen met die kwalificatie is echter niet te danken aan de wijze waarop hij zijn materiaal presenteert. Integendeel. Om het eens zonder omhaal te verwoorden: de schrijver kent het verschil tussen betoog en bladvulling niet. Zeer wijdlopijg worden ontstaansgeschiedenis, voortgang en ontwikkeling, leiders, leer en leven, verspreiding, scheuringen, – ook herhalend – beschreven en bovendien vanuit evangelikaal standpunt beoordeeld, wat resulteert in een balans van plussen (goede elementen) en minnen (verbeterpunten). In het debat met de vijf bewegingen worden reeksen Bijbelteksten in stelling gebracht, waarbij de tekstuele context van de aangehaalde verzen (soms) wel aandacht krijgt maar aan de *Sitz im Leben* ervan volledig wordt voorbijgegaan. Gezien de achtergrond van de schrijver hoeft dat ook geen verwondering te wekken, moderne Bijbelkritiek behoort niet tot zijn exegetische gereedschapskist. Hij heeft groeperingen binnen het orthodoxe Protestantisme geselecteerd die, zo meent hij, naar het sektarische neigen, maar een reden voor zijn keuze geeft hij niet. Wel is hij zich bewust van zijn wijdlopijgheid, daarom geeft hij in zijn Voorwoord een paar leesadviezen.

Het boek is geen (godsdienst)wetenschappelijk werk en heeft die pretentie ook niet. Mijn bespreking zal dan ook geen wetenschappelijk kritische bespreking zijn, maar